

ČASOPISNI NASLOVI GLEDE NA LOČILA (K stilni vlogi ločil v časopisnih naslovih dnevnika Delo)

V časopisnih naslovih slovenskega dnevnika Delo zadnjih dvajset let imajo ločila bodisi običajno vlogo pravopisnega standarda v slovenskem knjižnem jeziku bodisi izhaja uporaba/neuporaba ločil iz posebne sporočajske, tj. poročevalske vloge časopisnega naslova (»*licentia publicistica*«). Razčlenjene in poimenovane so vrste naslovov glede na nastopanje ločil, njihova opaznost/neopaznost in iz tega izhajajoča stopnja učinkovitosti.

The interpunction in the newspaper headlines of the Slovene daily *Delo* during the last twenty years either exhibits the usual role of interpunction as an orthographic standard of contemporary Slovene literary language or it is employed (or omitted) according to the specific communicative role (namely reportorial) of a newspaper headline (*licentia publicistica*). Types of headlines with respect to the occurrence of punctuation marks, their markedness/nonmarkedness and the degree of their ensuing effectiveness are analyzed and the necessary terminology is provided.

0 Časopisni naslov je iz ene ali več besed in znamenj sestavljeno stavčno ali nestavčno sporočilo, ki napoveduje in se vsebinsko nanaša na praviloma eno, od drugih besedil grafično ločeno, vsaj iz ene stavčne povedi sestojече se besedilo tako, da je tudi sam grafično ločen od tega besedila, in ima poimenovalno-obvestilno, obvestilno-stališčno in pozivno-pridobivalno vlogo (Korošec, 1977: 22). Ločila pa so »enodelna ali dvodelna nečrkovana pisna (grafična) znamenja (...)« (Slovenski pravopis 1990).

Ločila so eno od sredstev, s katerim besede, besedne zveze, stavčne ali celo (čeprav poredkoma) dvostavčne povedi lahko opravljajo posebno sporočajsko vlogo, biti časopisni naslov, hkrati pa prav ta posebna vloga izključuje pojavljanje nekaterih ločil, npr. skladenjske pike, skoraj v celoti skladenjske vejice in podpičja, v celoti pa neskladenjske vejice, podpičja, zaklepaja.

Slovenski pravopis 1990 določa rabo skladenjskih ločil takole:

1. na koncu povedi (pika, klicaj, vprašaj, tri pike, pomišljaj),
2. na koncu dela povedi (vejica, podpičje, dvopičje, tri pike, pomišljaj),
3. na začetku povedi ali njenega dela (narekovajni in odstavčni pomišljaj ter izpustne tri pike),
4. na začetku in koncu povedi ali njenega dela (oklepaj, dvodelni pomišljaj in narekovaj).

Ta določila se seveda nanašajo na pisavo besedil (odstavčni pomišljaj je npr. besedilno ločilo) v vsej njihovi funkcijskozvrstni različnosti, nastopanje posameznega od ločil na navedenih štirih položajih je predvideno s pravili in torej na teh položajih kot obvezujoče tudi pričakovano. Gre za pravopisna pravila slovenskega knjižnega jezika, tako da se kršitev načelno šteje za pravopisno napako. Načelno zato, ker je kršitev pravila lahko nakazana kot stilni pojav, kot možnost izbora

v določenih sporočanjkih položajih. Časopisni naslovi so eden takih posebnih položajev (SP 1990, § 271). Stilnost časopisnih naslovov je (med drugim) tudi v tem, da se v njih pravila za nastopanje nekaterih ločil bodisi upoštevajo bodisi ne. Iz tega izhajajo različne stopnje opaznosti časopisnih naslovov, od nevtralnosti do izrazite ekspresivnosti, se pravi, v razponu, ki ga zajemajo naslovne vloge, od poimenovalno-obvestilne prek obrestilno-stališčne do pozivno-pridobivalne. Može je reči, da imajo ločila v naslovih poleg prvotne, interpunkcijske vloge, recimo, pravopisnega »standarda«, še drugotno, naslovno vlogo, kamor spada tudi to, da so lahko v naslovih opuščena. Pešanje prvotne in jačenje drugotne vloge veča tudi k učinkovitosti usmerjeno opaznost. Nekatera ločila, npr. dvopičje in zlasti pomišljaj, prvotno vlogo sploh lahko izgubijo in v naslovih delujejo kot grafične prvine, kot liki, in tako gradijo likovnost celotnega naslova. So na skrajnji meji jezikovne stilistike.

Po tem, v kolikšni meri stopa v ospredje drugotna, naslovna vloga ločil v časopisnih naslovih,¹ torej ne po položaju v povedi, so ločila štirih vrst, pri čemer predstavlja prva najvišjo stopnjo naslovnih posebnosti v rabi ločil, četrta pa najnižjo: 1. veliki ločili: vprašaj, klicaj; 2. mali ločili: dvopičje, pomišljaj; 3. parni dvodelni ločili: oklepaj, narekovaj in 4. izpustno ločilo: tropičje.

1 Veliko ločilo

1.1 Vprašaj

Vprašaj je najizrazitejše naslovno ločilo. Dela t. i. vprašajne naslove, v katerih je ločilo vprašaj, kadar iz nobene od sestavin naslova (vprašalni prislovi, vprašalni besedni red) ne moremo sklepati, da gre za vprašalno poved (npr. Sanacija? D, 13. 10. 72, 3). Vprašaj dela vprašalnost, pravzaprav posebno vrsto naslovne, sobesedilne vprašalnosti, podobno kot dela iz pisne pripovedne povedi vprašalno, kar pri odločevalnih vprašanjih v govoru zahteva spremembo trdilne v vprašalno intonacijo. Zato so vprašajni naslovi, ki so nevprašalne povedi z znamenjem vprašaj (NV+) samo pisni naslovi, predvsem časopisni, pa tudi prednaslovi.²

¹ Gradivo za razčlenbo ločil v časopisnih naslovih je iz dnevnika Delo, zbirano za razdobje 20 let, največ iz let 1970–1975.

² To so pisni nečasopisni naslovi, ki ne stojijo nad besedilom, ki ga naslavlja, ampak (časovno) pred njim. Prednaslovi so se pojavili v novejšem času kot sestavina televizijskih poročil, npr. pred začetkom televizijskega dnevnika, ko prikazani na zaslonu »naslavlja« najpomembnejša sporočila in hkrati pomenijo osredotočenje pozornosti na ta sporočila (poudarjene teme). So torej negovorna sporočila, ki jih gledalec-poslušalec sprejme samo z branjem. Kot sestavina poročilnega bloka na slovenski televiziji so vprašajni prednaslovi sorazmerno redki. Seveda pa predstavljajo prednaslovi bistveno drugačno sporočanje okoliščino, v kateri stopnja učinkovitosti naslova izgublja pomembnost glede na to, da prednaslovu sledi besedilo čez kratek čas, ne da bi ga gledalec-poslušalec poprej – na osnovi že sprejetega naslova – želel izbrati. Odločitev za gledanje-poslušanje sporočila je namenjena celotnemu poročilnemu bloku. Prednaslov ima samo vlogo usmerjanja pozornosti, ne

Zaradi medsebojne primerjave glede stopnje opaznosti so v razčlenbo pritegnjeni tudi vprašajni naslovi, ki so vprašalne povedi brez ločila vprašaj (V-). Razpon opaznosti (in učinkovitosti) glede nastopanja/nenastopanja ločila vprašaj (v simbolih je navzočnost/nenavzočnost prikazana z znakoma »plus« in »minus«) je torej med (NV+) – (V+) – (V-), tj. med vprašajnimi naslovi, ki so nevprašalne povedi z ločilom vprašaj, nadalje pravimi vprašajnimi naslovi, ki so vprašalne povedi z ločilom vprašaj, in nevprašajnimi naslovi, ki so vprašalne povedi brez ločila vprašaj.

1.1.1 Vprašajni naslovi (NV+)

To so naslovi z najvišjo stopnjo opaznosti. Glede na to, kako prek ločila vprašaj vzpostavimo vprašalnost, ki je razen tega ločila ne vsebuje nobena sestavina naslova, se kažeta dve vrsti: neglagolski (NV+)_{ng} in glagolski vprašajni naslovi (NV+)_g.

1.1.1.1 Neglagolski vprašajni naslovi (NV+)_{ng}

Enodelni neglagolski stavek nima toliko znakov, da bi prek vprašaja vzpostavili vprašalnost, torej ne more iti za še tako poljubno rekonstruirani izpustni naslov. Pomenska vsebina besed v naslovu je postavljena v luč dvoma, suma, negotovosti, domneve. To so izhodišča za delovanje na bralca v tem smislu, da povzročajo radovednost, ki kot (zaradi nêvédenja ustvarjena) napetost, porušitev ravnotežja teži k temu, da bi se sprostila, da bi se vzpostavilo ravnotežje s pridobitvijo védenja, se pravi, z branjem sporočila.³ Ti, kakor tudi glagolski vprašajni naslovi imajo zato pozivno-pridobivalno vlogo, ustrezajo pa tudi značilni poročevalski okoliščini, ko se sporoča tudi o nepreverjenih trditvah tako, da je v naslovu pomenska vsebina sicer imenovana, toda zavarovana z vprašajem, torej se ne kaže kot dejanskost, kot dejstvo. S tem se pred morebitnim očitkom neresničnosti poročanja seveda lahko zavaruje poročevalec, ni pa izključena tudi zloraba te naslovne možnosti (zavarovan prikriti namig).

Vprašajne naslove (NV+) dopušča tudi SP 1990 v sicer ne dovolj jasnem določilu, da »(v) naslovih besedil za vprašalnimi povedmi pišemo vprašaj navadno le v takih primerih, ko bi se sicer vprašalna poved lahko razumela pripovedno: *Kako do strokovnjakov proti Mir na Bližnjem vzhodu?*« (38), kjer je sicer jasno dopuščena možnost opustitve ločila vprašaj v vprašalni povedi, zgled *Mir na Bližnjem vzhodu?* pa nejasno kot *vprašalna poved* (podčrtal T. K.), ki bi se »lahko

pa pridobivanja k poslušanju-gledanju. Zato v prednaslovih prevladuje poimenovalno-obvestilna vloga, sami naslovi pa izkazujejo omejeno število obrazcev.

³ To seveda ni edini način pritegovanja k branju besedila; pravzaprav imajo ta namen v večji ali manjši meri vsi naslovi. Tega namena tudi nimajo samo časopisni naslovi. Jančič (1981) obravnava *vprašalne naslove* kot eno od vrst naslovov v oglasih, kjer imajo naslovi sploh širšo vlogo od časopisnih: pritegniti bralca k razmišljanju in odgovarjanju na vprašanja ter k branju besedila. Po Jančiču so vprašalni naslovi najlažja in najpogosteje uporabljena oblika naslovov, npr. *Lahko še dobite 1. kvaliteto za 1,26 po funtu?*

razumela pripovedno«. Zgledu namreč vprašalnost pripisuje šele ločilo vprašaj, brez njega ni vprašalna poved.⁴

Neglagolskih vprašajnih naslovov ne sprejemamo kot izpustne stavke, ki bi bili šele z vzpostavitvijo izpuščenih enot vprašalne povedi (izgovorjene z vprašalno intonacijo in enim, od rekonstrukcije odvisnim jakostnim težiščem). To lahko z večjo gotovostjo storimo po branju besedila, kar seveda pomeni, da se k naslovu vračamo. Podoben bralni postopek je sicer mogoč pri sprejemanju avtorskih besedil, recimo uvodnikov, komentarjev, kadar prebrani nejasni naslov postaja jasnejši z naraščajočim védenjem pri branju ali pojasnjen na določenem, večinoma končnem delu besedila. Se pravi, da prek nerazumljenega naslova vstopamo v besedilo, in to traja toliko časa, da z branjem dobimo zadosti podatkov in negotovost zaradi naslova popusti. V tej točki je tudi zbrana končna učinkovitost naslova, zlitje smisla naslova in vsebine besedila. Zato se k naslovu kot neznanki ne vračamo več.

Pri vprašajnem naslovu pa bi se z dobljenimi podatki po branju morali dejansko vrniti in opraviti rekonstrukcijo. To ni namen neglagolskih vprašajnih naslovov, niti takrat ne, ko dopuščajo več rekonstrukcij. Npr.

1. *Waldheimova nezakonska hči?* (Delo (D), 24. 5. 88, 16),

kjer so možne vsaj naslednje vzpostavitev stavčnih vprašalnih povedi: (a) *Ali ima Waldheim nezakonsko hčer?* (b) *Ali obstaja, živi (je) Waldheimova nezakonska hči?* (c) *Je oseba X Waldheimova nezakonska hči?* Stavke (c) lahko vzpostavimo po branju kratkega besedila, kjer »*Dubravka Vujanović* (domnevna W. hči, op. T. K.) ni hotela zanikati ne potrditi teh trditev.«

Ker nobene od teh možnosti ni mogoče šteti za najprimernejšo ali celo »pravilno« (tako, kot je vsebovana v poročevalskem hotenju naslova), so torej možne vse (tri), tolikšne neenoumnosti pa poročevalstvo ne prenese niti v svoji najizrazitejši prvini, kot je časopisni naslov, in sicer tudi takrat ne, ko nastopa v pozivno-pridobivalni vlogi, ki je zelo blizu temu, kar bi pogojno imenovali »*licentia publicistica*« (publicistična licenca).

Zato je vprašaj v vprašajnih naslovih najbližje neskladenjski rabi, vprašaju, ki stoji na robu (torej, zunaj) besedila ali v oklepaju med besedilom, in njegovega pomena ne vzpostavljamo kot vprašalno poved. To možnost ima SP 1990: »Vprašaj se rabi neskladenjsko sredi besedila (in sicer v oklepaju) ali na robu besedila ipd. za izražanje dvoma (o smislu, primernosti, natančnosti in podobnem) določenega izraza ali dela besedila: *Prešeren je bil rojen na (?) Vrbi*« (38); kot časopisni naslov je to poredkoma, npr. *Sodobna (?) učila* (D, 19. 11. 17, 5).

Neskladenjskost vprašaja v vprašajnih naslovih je možno podkrepiti tudi s tem,

⁴ Določilo bi se zato bolje glasilo takole: V naslovih besedil lahko za vprašalnimi povedmi vprašaj opuščamo, npr. *Kako do strokovnjakov*, pišemo pa ga v primerih, ko bi se poved v naslovu sicer lahko razumela pripovedno: *Mir na Bližnjem vzhodu?*

da so ti naslovi žanrsko neomejeni, nastopajo v avtorskih in neavtorskih žanrih, od vesti do uvodnika, komentarja, agencijskega in dopisniškega poročila:

2. *Nemoč?* (D, 15. 10. 72, 1); *Svetovni kongres nasilja?* (D, 13. 10. 72, 5); *Rop in uboj?* (D, 9. 10. 73, 15); *Nezanimiva Antarktika?* (D, 26. 8. 88, 16); *Pesem za novčič?* (D, 26. 8. 88, 16); *Cenejša elektrika?* (D, 19. 9. 75, 1).

Ločnopriredni veznik *ali* ukinja neskladenjski značaj vprašaja in enodelne neglagolske stavke v naslovih in jih uvršča na prehod od neglagolskih h glagolskim vprašajnim naslovom:

3. *Človek ali politika?* (D, 21. 1. 73, prevod komentarja Jamesa Restona); *A. Vllasi ali H. Azemi?* (D, 28. 11. 88, 1).

Na tem prehodu so tudi naslovi s členkom, ki delajo izpustne naslove, v katerih vzpostavimo povedek iz členkove stavčne pretvorbe:

4. *Zdaj še en mir?* (D, 1. 2. 73, 13)

1.1.1.2 Glagolski vprašajni naslovi (NV+)_g

Vprašaj ima skladdenjsko vlogo, pripovedni povedi pripisuje vprašalnost. Medtem ko so neglagolski vprašajni naslovi novejši, pa glagolske nahajamo že v zgodnejšem obdobju slovenskega časopisnega poročevalstva. Zanimiv zgled imamo v naslovu sicer nečiste vesti, kjer je nastop vprašaja podprt z besednim ovrednotenjem resničnosti oziroma preverjenosti vesti.

5. *Pašič odpotoval v Peterburg?*

Pariz, 2. julija. Tukajšnji listi so dobili vest, da je Pašič preko Odesse odpotoval v Peterburg. (Neverjetno.)

(Slovenec, 2. 2. 1913, 4)

Vprašalnost sicer pripovedne povedi v naslovu dela vprašaj tako, da v nezaznamovanem besednem redu trdilnega stavka predvideva izpuščeni veznik *ali*; zato jih smemo obravnavati tudi kot izpustne:

6. *Dobimo »zvezno policijo«?* (D, 24. 1. 83, 3); *Rim posreduje?* (D, 3. 2. 73, 5); *Ni soglasja? Je soglasje?* (D, 16. 11. 73, 7); *Dušik škoduje govedu?* (D, 6. 4. 73, 5)

Ob izpuščenem in vzpostavljenem vezniku *ali* je izpuščen tudi glagol *biti* kot morfem za izražanje preteklosti, ki v vprašalni povedi ta veznik tudi nadomešča (prim. o tem Korošec, 1990):

7. *Zanetil potepuh?* (D, 11. 5. 73, 11).

Zanimiva skupina glagolskih vprašajnih naslovov so naslovi, ki so pripovedne povedi z izrazitejšo vlogo vprašaja, kot bi jo imeli pri sicer mogočem, enak prostor zavzemajočem, vendar vprašalnem besednem redu. Premaknili bi se v manj izrazito skupino (V+):

8. *Človek ima preveč zob?* (D, 23. 1. 73, 12); *Špinola se vrača?* (D, 6. 1. 75, 3); *Ču en Lai obiše ZDA?* (D, 2. 3. 73, 1):

(Naslovi (V+) bi torej bili: *Ima človek preveč zob? *Se Spinola vrača? *Obiše Ču En Lai ZDA?)

1.2 Pravi vprašajni naslovi (V+)

To so vprašalne povedi z rednim ločilom vprašaj. Vprašalnost je razvidna iz vprašalnic (to so vprašalni zaimki, prislovi, ločni veznik ali ter vprašalni besedni red). Glede na to, da je ločilo vprašaj v takih naslovnih povedih lahko tudi izpuščeno (glej skupino 1.3.3), ker je vprašalnost razvidna iz drugih jezikovnih znakov, daje nekoliko večjo učinkovitost nasproti naslovom (V-) nastopanje nadmerne (redundantne preobilnostne, pričakovane) prvine. Ne torej pravopisna kompletnost, ki bi jo morali razumeti kot nezaznamovanost nasproti naslovom (V-), ampak »poudarjena« vprašalnost z ločilom, ki, kot je prikazano zgoraj, lahko vprašalnost doseže že samo po sebi:

9. *Kdaj bo podpis?* (D, 20. 1. 73, 14); *Kaj nam obeta plan? 1971–75?* (D, 8. 7. 72, 2); *Kaj smo naredili po pismu?* (D, 24. 1. 72, 3); *Ali so kršili zakon?* (D, 24. 1. 73, 3).

Tako tudi v izpustnih naslovih:

10. *Doklej sodniki tarče?* (D, 13. 10. 72, 3).

Ni mogoče z gotovostjo reči, ali je pogostejše pojavljanje pravih vprašajnih naslovov pripisati njihovi relativni učinkovitosti (moči pridobivalne vloge naslovov) ali dejstvu, da resničnost prinaša toliko negotovosti, da prepogosta vprašalnost naslovnih povedi poročevalsko odraža težavnost določenega obdobja. Tako imamo na eni strani dnevnika Delo kar štiri prave vprašajne naslove:

11. *Bodo zvezni policisti pečatili slovenske črpalke?*, *Bo Slovenija zaradi Rajbla tožila Italijo?*, *Bo Ledinek zastonj »kupil« hoški Atmos?*, *Bo mariborska vlada zaprla finančne pipe?* (D, 18. 11. 90,2).

1.1.3 Nevprašajni naslovi (V-)

To so vprašalne povedi brez vprašaja. Možnost opuščanja vprašaja je posredno razvidna iz zgoraj obravnavanega določila v SP 1990, v gradivu pa so zgledi, iz katerih se vidi, da vprašaj manjka tudi zaradi (normalne) prostorske stiske, česar pa ni mogoče šteti za pomemben razlog. Stopnja opaznosti je pri teh naslovih najnižja, vzdržuje pa jo ne izpraznjeno mesto pričakovanega ločila, ampak bolj vprašalnost, razvidna iz običajnih znakov vprašalnosti:

12. *Kdaj ceste do zelenih gozdov* (D, 16. 1. 74, 3); *Kam vodijo niti* (D, 30. 8. 72, 5); *Kaj so tekoči stroški* (D, 2. 3. 72, 20); *Kako in kaj izbirati* (D, 13. 6. 74, 8); *Kje so vzroki zamude* (D, 23. 1. 74, 15).

1.2 Klicaj

Slovenska pravopisna norma predvideva za stavo klicaja manj obveznih položajev v primerjavi z vprašanjem. Sorazmerno velika pogostnost klicaja v besedilih umetnostne funkcijske zvrsti (bistveno večja od pogostnosti vprašaja), manjša v publicističnih in neznatna v znanstveno-strokovni funkcijski zvrsti povsem ustreza osnovnemu določilu za rabo klicaja v SP 1990, po katerem ga pišemo »na koncu čustveno obarvanih povedi (tudi medmetnih, zvalniških, sploh neglagolskih):« (39). Ker v »železnih in velelnih povedih, ki niso čustveno poudarjene, klicaja ne

pišemo« (SP 1990: 39), so torej le (pa)stavčno osamosvojeni medmeti in zvalniki (*Jo! Janez!*) tisti jezikovni znaki, za katerimi sobesedilno pričakujemo ločilo klicaj ne glede na čustveno poudarjenost. Drugi položaji so prepuščeni širokemu (in seveda individualnemu) razumevanju določila o »čustveno obarvani povedi«. Vezanje klicaja na poved z velelnikom je v SP 1990 sicer nekoliko nejasna. Iz določila, da za velelnimi povedmi ne pišemo klicaja, kadar niso čustveno poudarjene, torej izhaja, da za čustveno poudarjenimi velelnimi povedmi klicaj pišemo.⁵ Posredno pa se klicaj vseeno tudi veže na velelnik v določilu 2: »Na koncu podredja se piše klicaj le, če ga zahteva glavni stavek, npr. Piši mu, naj se oglasi!« (39, § 278). Iz zgleda ni razviden čustveni poudarek, kar bi kazalo, da velelnik v velelnih povedih delno le predvideva klicaj tudi brez čustvenega poudarka, zlasti pri prepovedih z zanikanjem, če so osamosvojena kot napisi (*Ne hodite po travi!*) ali pozivih brez nikalnosti (*Vozite previdno!*).

Je torej občutno manj položajev, kjer je klicaj obvezen in pričakovan, če to primerjamo s položaji vprašaja, kjer je možno govoriti o vprašajnih naslovih, ki niso vprašalne (so nevprašalne) povedi. Vseeno pa lahko rečemo, da so neglagolske povedi (enodelni neglagolski stavki), ki jim ločilo klicaj pripisuje vzkličnost, podobno kot ločilo vprašaj takim povedim pripisuje vprašalnost. Zato vzporedno z vprašajnimi naslovi lahko govorimo o klicajnih naslovih.

1.2.1 Klicajni naslovi (NK+)

To so neklicani⁶ naslovi, ki po obliki niso velelne povedi, niso pa tudi medmeti ali zvalniki, ločilo klicaj pa jim daje vzkličnost (klicalnost), se pravi, čustveno poudarjenost. Klicajni naslovi imajo izrazito pozivno funkcijo.

1.2.1.1 Neglagolski klicajni naslovi (NK+)_{ng}

Pomenska vsebina besed v enodelnem neglagolskem stavku je postavljena kot poziv, klic, zahteva. Podobno kot vprašaj v vprašajnih naslovih je tudi klicaj

⁵ Tako določilo ima Toporišič v SS ²1984, 433: »Velelne povedi se pisno zaznamujejo s piko ali klicajem; s klicajem torej, če so (čustveno) poudarjene.« To se vidi pri obravnavi velelnih povedi (str. 432–433), ki »izražajo voljo govorečega, da bi se kaj zgodilo ali da bi kdo drug (ali on sam) kaj storil«. Vse velelne povedi, ki izražajo: prošnjo, željo, nasvet, poziv in spodbudo, zapoved, povelje, predpis, prepoved, dovoljenje, grožnjo, ironično spodbudo in opozorilo, so izražene z velelniki, vendar za nobeno drugo, razen za zapovedjo (Zgini mi izpred oči!) ni klicaja, je pa pri izražanju spodbude in povelja, ki pa nista izražena z velelnikom (*Le tako naprej! Na levo!*). – Preveč veže klicaj na velelnik Hermanova (1969). Klicaj je »/o/bičajen za stavke s povedkom v velelnem naklonu« (74). Glede na vsebino in namen povedanega pa navaja šest vrst stavkov, ki imajo klicaj, vendar nimajo velelnika. To so stavki (1) ki izražajo željo ali hrepenenje, (2) kaj nepričakovanega ali čemur se čudimo, (3) nikalni ali trdilni stavki, v katerih se uveljavlja volja govorečega ali njegova čustvena prizadetost, (4) stavki ukazujejo ali veleljajo, (5) daljši ali krajši vzkliki, (6) nagovori.

⁶ Klicalnost in neklicalnost tukaj slabo ustrezata temu, kar mora izraziti čustvena poudarjenost, velja pa to pravzaprav tudi za vzkličnost. Tukaj sta izraza uporabljena bolj zaradi vzporednosti z vprašalnost/nevprašalnost, kar omogoča različna simbolična zapisa (NV+) proti (NK+).

v klicajnih bolj neskladenjski, opozarja na besedo ali besede v naslovu, kot lik vzbuja pozornost:⁷

13. *Ustavitev!* (D, 18. 1. 72, 1); *Izobraževanje!* (D, 22. 4. 72, 1); *Strožji ukrepi!* (D, 1. 4. 72, 1); *Kuhinja!* / P(odnaslov): *Sodniki oškodovali naše telovadce, ki so izgubili proti Italijanom!* (D, Šport, 26. 6. 72, 1); *Smotrnost in učinkovitost pri opravljanju funkcij!* (D, 13. 10. 72, 2); *Po poti dobrega gospodarjenja!* (D, 20. 1. 73, 1); *Trasa razvoja do leta 1985!* (D, 8. 3. 72, 1).

Klicajni naslov je lahko pravi vzklik:

14. *Zmaga nad Romunijo!* / P: Naši rokometaši so v odločilnem dvoboju polfinala premagali svetovne prvake s 14:13 (5:4) in se bodo v nedeljo borili za zlato kolajno na OI (D, 9. 9. 72, 5).

Na prehodu h glagolskim klicajnim naslovom so naslovi s členki, ki (tako kot pri vprašajnih) vzpostavljajo povedek iz členkove stavčne pretvorbe. Te naslove zato lahko štejemo za izpustne:

15. *Kazen, ne pa vzgoja!* (D, 24. 1. 73, 7).

Naklonski izraz *treba je* vzpostavimo v izpustnem klicajnem naslovu (v tem zgledu je naklonskost glede na vsebino sporočila preveč zaostrena s klicajem):

16. *Več odprtosti!* / P: *Jugoslovanska predstavnica v Helsinkih se je zavzela* (poud. T. K.) *za vse bolj odprto gospodarsko sodelovanje v svetu.* (D, 7. 2. 73, 16).

Klicajni naslovi so gesla, klici. Vzkličnost je pogojena z rabo posameznih besed, pogostih v geslih, ki agitirajo, pozivajo k določeni dejavnosti.

17. *V boj proti kozam!* (D, 22. 4. 72, 3),

1.2.1.2 Glagolski klicajni naslovi (NK+)_g

Ti naslovi so redki, najbrž zato, ker glagoli v enodelnih ali dvodelnih stavkih (če niso v velednem naklonu in potem seveda ne spadajo k (NK+)_g) lahko z ločilom klicaj pomenijo kvečjemu gesla, parole ali dobesedne navedke vzkličnih povedi, neprimernih za naslovno rabo v dnevnem poročevalstvu. Zato je tudi zgledov malo (in še slabi so):

18. *Zaživel!* / P: *Tenis ob obali dobiva pristaše* (D, 21. 1. 73, 8); *Na Tiananmenu sploh ni bilo tragedije!* (D, 27. 9. 89, 19).

⁷ Zato je občutljivo ločilo, ki se rado zlorablja, tako da se kot izrazit lik za opozarjanje (npr. prometni znak) dodaja v naslove brez premisleka o tem, ali bi se poiskala drugačna učinkovita možnost. Npr.:

Zveza zbornic! / P: *Gospodarska zbornica SRS izreka grajo, ker se je zadnja verzija predloga odmaknila od takšne usmeritve / Sinopsis: Ljubljana, 7. marca. Kot se je izkazalo na 38 plenarnih sestankih članstva slovenske gospodarske zbornice, ki so bili pred današnjo volilno skupščino po raznih krajih Slovenije, se gospodarstvo ogreva za nekakšno »federacijo zbornic«, ki bi dosledno spoštovala načela dogovarjanja in usklajevanja stlišč* (D, 8. 3. 71, 1).

Vendar se zato ni treba zateči k skrajnosti, ki je veljala v Delu določeno obdobje, ko je bil »klicaj v naslovih prepovedan«.

1.2.2 Pravi klicajni naslovi (K+)

Ker ob velelniku v velelnih povedih klicaj ni obvezen, so pravi klicajni naslovi redki, omejeni na pozive, ukaze, zapovedi, prepovedi, ki so velelne povedi z močnim čustvenim poudarkom. V naslovih nastopajo zlasti kot dobesedni navedki, zato ta, sicer neštevilna skupina, ni oblikovana zgolj zaradi vzporednosti s pravimi vprašajnimi naslovi:

19. *Ne dajajmo potuhe!* (D, 20. 1. 73, 28); *Belfast: Odidite ubijalci!* (D, 20. 11. 72, 14); *Za Azijce stop!* (D, 27. 1. 73, 14).

1.2.3 Neklicajni naslovi (K-)

To so »neklicajni« naslovi brez ločila klicaj. Neklicajnost je, kot rečeno, tu rabljena pogojno, saj bi vzkličnost za izrazito velelnostjo vsaj delno pričakovali. Tudi tukaj je, kot pri nevprašajnih naslovih, odsotnost klicaja mogoče pripisati ne samo neobveznosti, ampak (v nekdanji tehniki tiska) tudi prostorski stiski, ko zmanjka prostora samo za en znak, ki bi vsaj pri nekaterih naslovih precej povečal izrazitost in s tem pozivno-pridobivalno vlogo naslova:

20. *Omejimo porabo elektrike* (D, 19. 1. 73, 3); *V ustavni reformi naj se SZDL še močneje aktivira* (D, 1. 2. 73, 4); *ZK povezati z delavci* (D, 21. 10. 72, 3.).

2. Malo (nekončno) ločilo

2.1 Dvopičje

Dvopičje nastopa v časopisnih naslovih s svojo skladijsko in neskladijsko rabo, vendar z velikim prevladovanjem prve. Skladijsko dvopičje je izrazito napovedno (kataforično) ločilo, če nanj gledamo besediloslovno, se pravi, z vidika položaja, ki ga ima v linearnem poteku pisnega besedila (SP 1990: stoji na koncu dela povedi). To pomeni, da s svojega položaja v tem poteku usmerja sprejemnikovo pozornost v desno. Desno od dvopičja se zmeraj pričakuje nadaljevanje besedila, ki izhaja iz ene od enot na levi strani dvopičja. V časopisnih naslovih, ki so praviloma na majhnem delu vidnega polja, tako da se naslovne besede zajamejo s pogledom kot celota (»z vrha«), je ta desnosmerna vloga dvopičja nepomembna z vidika gladkega sprejemanja sporočila, važna pa je zaradi pomena, tj. na levi strani dvopičja je zmeraj enota, iz katere (v najširšem smislu) izhaja enota na desni strani dvopičja. Z dvopičjem se besedilo ne more končati, tj. dvopičje ni končno ločilo, ne more biti zadnji desni znak pisnega besedila. Ta vloga dvopičja se najbolj kaže med spremnim stavkom premege govora in dobesednim navedkom: *XY reče: »Abc«*, pri čemer enota *Abc* izhaja iz enote *XY* tako, da jo *XY* proizvede, izgovori. Razmerje *XY : Abc* nastopa v časopisnih naslovih kot v vseh drugih besedilih s spremnimi stavki in dobesednimi navedki, v eni – najizrazitejši – vrsti naslovov pa je obrazec (model), besede na obeh straneh dvopičja pa (z besednim in besedno-vrstnim pomenom) tvorijo nekaj vrst tipično časopisnih naslovov.

2.1.1 Premogovorni naslovi

Od običajne pisave spremnega stavka in dobesednega navedka se ločijo po tem, da je eden od glagolov rekanja izpuščen kot preobilnost (nadmeren, redundan-

ten), ker ga predvideva obvezno ločilo dvopičje. Beseda na levi strani je samostalnik kot lastno osebno (metaforično ali metonimično rabljeno) zemljepisno ime, na desni strani pa ustrezno strnjen navedek (v narekovajih ali brez njih, z veliko začetnico ali brez nje). Premogovorni naslovi so pogosti, ker dobro ustrezajo pogostni okoliščini, ki jo mora odražati dnevno poročevalstvo, tj. da kdo (politik, diplomat) pove, izjavi kaj tako pomembnega, da se izpostavi v naslovu besedila o širših okoliščinah tega, na kar se nanaša izjava. So avtomatizirani in tvorbeno preprosti. Primer:

21. *Craig*: »Boj do smrti« (D, 21. 10. 75, 5); *Dajan*: »tragična napaka« (D, 27. 2. 73, 16); *Kairo*: »Vi ste krivi«; *Bonn*: *Storili smo vse*« (D, 8. 9. 72, 1); *Atene*: »Mi že ne« (D, 6. 8. 72, 1); *Belfast*: *Odidite ubijalci*« (D, 20. 11. 72, 14).

Na desni strani dvopičja ni dobesedni navedek, ampak njegova (skrajšana) priredba, ocena:

22. *Rim*: *Končni »da«* (D, 15. 7. 72, 11); *Rim*: *Končno »da«* (D, 23. 6. 72, 1) (obakrat naslov dopisniškega poročila Marjana Sedmaka); *Bonn*: *dobro* (D, 23. 10. 72, 14).

Na desni strani dvopičja je namesto dobesednega navedka njegova priredba ali ocena o njem, na levi strani pa ni poimenovan tvorec ali vir, ampak samostalniško izražen pomen enega od možnih glagolov rekanja, tukaj *sumiti* – *sum*, *meniti* – *mnenje*:

23. *Sum*: *črne koze* (D, 18. 4. 72, 1); *Enotno mnenje*: *konferenca bistven prispevek k miru in obenem zgodovinski dogodek* (D, 31. 7. 75, 3; naštevalni podnaslov).

2.1.2 Izjavni naslovi

Dvodelnosti *vir* : *navedek* v naslovu ni več. Dvopičje, ki je v premogovornih naslovih vključevalo nadmerni glagol rekanja, v izjavnih naslovih predvideva vez (kopulo) od glagola *biti* (*sem*, *je*). Naslov je tako izpustni dvodelni (glagolsko-imenski) stavek, leva stran dvopičja je osebek, desna pa samostalniško povedkovo določilo. Smisel take povedi je izjava:

24. *Glavna tema*: *vojna* (D, 7. 7. 73, 1); *Cilj teroristov*: *poslabšati stike* (D, 31. 4. 72, 1).

Vloga dvopičja je v izjavnih naslovih taka kot v izjavnih naslovih s pomišljajem (gl. dalje).

2.1.3 Naslovi skrajšanih napovedi

To so najizrazitejši naslovi z dvopičjem, imajo najvišjo stopnjo avtomatiziranosti obrazca, vendar so od ostalih naslovov z dvopičjem toliko osamosvojeni, da je podobnost samo še formalna. Dvopičje ne nadomešča vezi, niti ne vključuje glagola rekanja, ker na desni strani ni spremnega stavka niti v najširšem smislu, kakor tudi ne navedka na desni. Še najbližje so v rabi, ki jo SP 1990 navaja pri skladijenjski rabi dvopičja: »Dvopičje pišemo / 7. za skrajšano napovedjo: *Foto: arhiv Dela* (= Fotografija iz arhiva Dela) /.../.«

Prvine vzorca so avtomatizirane tako, da je samostalnik na levi zemljepisno lastno ime, redkeje tudi drugo lastno ime, npr. ime firme ali občno ime. Na desni strani pa je enota, ki o levi enoti kaj pove, to pa je obširneje podano v besedilu.

25. *Reka: porast prometa* (D, 20. 11. 73, 6); *Simpo: višji OD* (D, 20. 11. 73, 6); *Funt: čas za odločitev* (D, 27. 9. 73, 8); *Jarc: 4 leta* (D, 27. 6. 72, 10).

S svojim izrazitim dvodelnim in preprostim obrazcem se ponujajo kot »univerzalni« naslovi poročil, v katerih se ne poroča o dogodkih, ampak se opisujejo stanja in značilnosti. V eni številki Dela, kjer je bila celotna stran posvečena (vse dražjim) surovinam, da so bili ti naslovi tudi grafično oblikovani na enak način kot veliki enostolpčni naslovi s podnaslovi:

26. *Trepča: naložbe v rudo / Bor: premalo bakra / Sarajevo: izvoz v ZDA / Vranje: več bombaža / Delčevo: čistejše ozračje / Linz: ruda iz Brazilije / Zagreb: tovarna pohištva / Debar: pobuda za HE* (D, 30. 10. 73, 6).

Naslovom skrajšanim napovedim so podobni podnaslovi, ki so prav tako dvodelni, levo od dvopičja je zemljepisno lastno ime, le da so zaradi uvrstitve pod rubrični naslov grafično oblikovani drugače in niso izpostavljeni nad besedilom (zato: polnaslovi) (gl. Korošec, 1977: 42).

2.1.4 Posledični naslovi

Med enotama na obeh straneh dvopičja je v še zmeraj ohranjenem osnovnem obrazcu jasno razvidno razmerje posledičnosti. Naslovi so omejeni pretežno na tematiko, ki zajema dogodke za kroniko in je njihova sorazmerna številnost razločljiva z zadrego zaradi velikega števila podobnih dogodkov (objektivni stilotvorni faktor: ista, podobna ali ponavljajoča se okoliščina), vendar jih tukaj ni mogoče šteti za primerne, čeprav so kot ostali grafično učinkoviti. Ne zato, ker so ti, kakor tudi izjavni naslovi posledica vpliva (zahodno) evropskega dnevniškega poročevalstva, ampak zaradi skrajnje pragmatičnosti, ki se dela hladno nevtralnno, dosega pa to z redukcijo oznake na dve prvini. To so naslovi navidezne objektivnosti bistvenega:

27. *Avto v jarek: 3 ranjeni* (D, 27. 5. 71, 7); *Opel v drevo: 2 mrtva* (D, 30. 8. 72, 16); *Avtomobila trčila: voznik mrtev* (D, 26. 10. 72, 14); *Trčenje tovornjakov: kritično* (D, 4. 8. 73, 6).

Razen premogovornih so naslovi z dvopičjem s svojo privlačnostjo zaradi tvorbenosti preprostosti prepogosti in so posamezna obdobja na straneh časopisa z njim zasičena. V vseh 70. letih so bili prepogosti, tako da je v 80. letih njihova pogostnost upadla, in sicer na znosno mero. Naslovi skrajšanih napovedi se npr. dajo brez podaljšanja izraziti z enodelnim neglagolskim stavkom (samostalniško jedro z desno predložno zvezo):

28. *Grosuplje: razstava govedi* (D, 9. 9. 72, 6). → *Razstava govedi v Grosupljem. Taki naslovi prevladujejo v sodobnosti, npr. *Galerija domače obrti v Kamniku* (D, 6. 12. 90, 12), kar bi bilo v 70. letih kot: *Kamnik: galerija domače obrti.

Ker ta razčlemba zajema pretežno gradivo med leti 1970–80, podajam za primerjavo naslove z dvopičjem iz ene številke Dela (6. 12. 90), ki kaže enakomerno razporejenost vrst ob nekoliko nižjih pogostnosti celotnega tipa:

2.1.1

29. *Tuđman: »Samo konfederacija«* (str. 24); *Privrženci Vuka Draškovića: »Milošević je izdal Srbijo«* (podnaslov) (2)

2.1.2

30. *Ena od obešenjaških šal: »Govori vam Edgar Hoover«* (15)

2.1.3

31. *Stečajni plaz v Iplasu: dve podjetji padli, tretji holding* (4) *Naglo zmanjševanje zaposlenosti v Sloveniji: septembra letos le še tolikšna kot decembra 1979* (podnaslov) (4); *Olimpija: odrekli igralci za zvezo* (13).

Posledičnih naslovov tukaj ni, je pa naslov, ki se izmika uvrstitvi v obstoječe vrste; sicer pa bi pri njem dvopičje bolje nadomestila vejica.

32. *Ali smo pred plebiscitno prevaro? Če ne: Kakšna je veljavnost plebiscita* (2).

Naslovov z neskladenjskim dvopičjem (*Borec : Velež 1:0 (1:0)*) je na športni strani dvanajst in so običajni izidni (mali) naslovi.

2.1.5 Izidni naslovi

V izidnih naslovih nastopa neskladenjsko dvopičje. To so naslovi, ki prinašajo podatke o izidih nekaterih športnih iger, npr. nogometa, hokeja itd., vsebujejo pa samo imeni moštev ter enega ali več številčnih podatkov za končni in izid(e) posamičnih delov igre. So praviloma mali naslovi, samo izjemoma veliki (s podnaslovi), npr.:

33. *Maribor : Olimpija 3:1 (2:1)* (D, 20. 9. 71, 11).

Za naslove sporočil (vesti, razširjenih vesti) o tekmah so uspešnejši stavčni naslovi, ki preimenujejo gole številčne podatke izida z navedki o značilnostih, ocenah tekme, ugotovitvah ob zmagi ali porazu itd.:

23. *Olimpija razočarala* (D, Šport, 20. 9. 71, 11); *Hajduk osvojil točko v gosteh* (D, Šport, 24. 5. 71, 1).

2.2 Pomišljaj

V naslovih nastopajo skladenjski enodelni (krajši ali daljši) pomišljaji. Tudi zanje kot za naslove z dvopičjem velja, da so bili pogosti v 70. letih, ko so se izoblikovali kot vrste, nato pa je v 80. letih pogostnost upadala do zmernosti v 90. letih, hkrati pa se je ohranila njihova pestrost.

2.2.1 Izjavni naslovi

Izjavni naslovi s pomišljajem (in dvopičjem) so izpustni naslovi, kjer pomišljaj (in dvopičje manj primerno) nadomešča vez (kopulo). SP 1990: »/Pomišljaj/ zaznamuje zvezo osebka in povedka ob izpuščeni glagolski obliki (zlasti v naslovih): *Mladost – norost l. . . l.*« (49).

35. *Delovni človek – temelj in bistvo političnega sistema* (D, 23. 1. 74, 4); *Štetje – krnjenje pravic* (D, 18. 4. 74, 16); *Zavarovalnici – na psu* (D, 14. 4. 71, 12).

Ko vzpostavimo vez, so okrepljeni z vprašajem ali klicajem glagolski vprašajni ali klicajni naslovi (NV+)_g, (NK+)_g:

36. »Hrkač« – sodna polomija? (D, 27. 6. 72, 3).

37. Grob – svarilo! (D, 7. 8. 72, 14).

2.2.2 Naslovi razmaknjenih enot

To so naslovi, ki najbolj učinkovito izrabljajo grafično lastnost pomišljaja, da dve enoti drži narazen. Enoti v naslovu sta s pomišljajem razmaknjeni in vsaka posebej opaznejši, poudarjeni. Če bi opustili (ne nujno) rekonstrukcijo vezi namesto pomišljaja, bi lahko šli sem tudi mnogi izjavni naslovi, npr. (36), (37) in tudi nekateri od (35). Ti naslovi so bolj kot s svojimi jezikovnimi znaki učinkoviti grafično, likovno, čeprav jih skladenjsko omogoča več pravil za rabo pomišljaja. Po pravilu v SP 1990, da enodelni pomišljaj »namesto vejice poudarjeno ločuje kakšno besedo ali misel istega stavka (...): Glej, rojstvo – smrt, en pomišljaj je vmes (...)« (49) je naslov:

38. Nixona zapuščajo – Ford se pripravlja? (D, 8. 8. 74, 1); Milijoni žrtev – »nihče pa kriv«! (D, 22. 5. 72, 10),

sicer pa pomišljaj poudarjeno ločuje ne samo namesto vejice, ampak tudi v položajih, kjer ni skladenjske vejice:

39. Funt drsi – dol (D, 30. 6. 72, 5).

Po pravilu, da pomišljaj »zaznamuje spremembo skladenjskega naklona v isti povedi« (49), je naslov:

40. Teror – do kod? (D, 4. 3. 73, 2); Temelj dela – v bazo (D, 17. 1. 74, 10).

2.2.3 Zvezni naslovi

Za rabo pomišljaja v zveznih naslovih v pravopisu ni izrecnega pravila, še najbližji pa je vezajnemu pomišljaju (»med prirednima besedama /.../, kadar sta med seboj tesno povezani: Šmarje – Sap« (49)). Pomišljaj nakazuje »zvezo« dveh enot, ki sta praviloma lastni imeni, zveza pa se nanaša na okoliščino, da nosilca imen »prideta skupaj«, »se srečata«, da bi se pogovarjala kot politika, diplomata. Ne gre torej za »tesno povezani besedi« tipa Šmarje-Sap. Pomišljaj vendarle enot ne razmika, ampak veže, in je zato bliže vezaju.

41. Pogovor Smole–R. McNamara (D, 3. 8. 73, 1); Končani so pogovori Bijedić–Kosigin (D, 26. 9. 73, 1).

Ti naslovi nastopajo v odvisnosti od političnih, diplomatskih dogodkov in so v najmanjši meri stvar izbora med različnimi možnostmi. So najbolj »rutinski« in brez posebne zaznamovanosti ter glede tega podobni izidnim naslovom.

3 Parno (dvodelno) ločilo

3.1 Oklepaj

3.1.1 Oklepajni naslovi

Oklepaj v teh naslovih loči »dele besed ali besedne zveze, ki so možna sestavina dela besede ali besedila v oklepaju« (SP 1990: 54). To, da je možna sestavina

besede ali besedila v oklepaju, je v naslovu uporabljeno kot učinkovita bralna igra, ki je v tem, da se bodisi prebere »čez« enoto v oklepaju, bodisi tako, kot da enota ni v oklepaju. Branje seveda ni zapovrstno, ampak v točki prebrane enote v oklepaju hkrati razberemo možnost njene odsotnosti in s tem hkrati oba smisla. Del besede, beseda (poredkoma dve besedi) v oklepaju se samo dela, da se lahko tudi ne prebere kot manj pomembna enota, dejansko pa je enakovredna ali celo poudarjena. Možnost dvakratnega branja je torej navidezna, saj vsiljuje pomen, ki bi ga dobili, če enota ne bi bila v oklepaju. Učinek je zato blaga ironičnost, posebno pri naslovih z nikalnico *ne* kot predpono v sestavljenkah (samostalnikov in pridevnikov). To so sicer učinkoviti naslovi, vendar kot taki izpostavljeni nevarnosti, da postanejo manira:

41. *(Ne)mir stanovanjskega dinarja* (D, 18. 3. 75, 7); *(Ne)pripravljeni* (D, 11. 7. 72, 2); *Naša (ne)varnost* (D, 12. 5. 71, 6); *Pravica in (ne)logika* (D, 13. 3. 75, 7); *Očitki in (ne)opravičila ob volitvah direktorja* (D, 17. 8. 72, 4); *(Ne)razvitost?* (D, 30. 6. 72, 2); *(Ne)konvertibilen?* (D, 22. 1. 72, 4).

Navideznost dvakratnega branja je manjša pri naslovih, ki imajo v oklepaju samostojno besedo ali prosti morfem, tako da je naslov zgostitev izraza:

42. *Naj (se) še uče / P: IS bo predlagal republiški skupščini, da za učitelje, ki študirajo, podaljša rok za pridobitev njihove izobrazbe* (D, 16. 6. 72, 3); *Odgovorni so (le) delavci* (D, 23. 2. 79, 2).

Če enota v oklepaju ni v notranjosti naslova, ampak na koncu, in torej navidezno branje »čez« oklepajno enoto ni možno, se »možna enota« razbere kot dodatna, posebno še, če je uoklepajena katera od sestavin stalne besedne zveze:

43. *Blago je (in ni)* (D, 17. 4. 72, 3).

Po tipu, ki ga ponazarjajo zgledi iz (41), se z nikalnico *ne* lahko aktualizira rubrični naslov; poudarjen je seveda aktualizirani pomen:

44. *Kaj nam (ne) ponujajo?* (namreč *na trgu*) (D, 15. 6. 72, 3).

Zapleteni oklepajni naslovi, ki jih razberemo šele po branju besedila, prestopajo meje dnevnega poročevalstva in so bližje naslovom v esejistiki. Tak je naslov:

45. *Drama in (njene) diagonale,*

ki pod rubričnim naslovom *Televizija* naslavlja oceno televizijskega večera, natančneje, dveh oddaj: televizijske drame in oddaje *Diagonale* (D, 24. 11. 71, 5, Jože Snoj). Prekrivata se branje (a) *Drama in njene diagonale* (b) *Drama in D/ diagonale*, pri čemer možnost *Diagonale* razpoznamo po branju drugega dela besedila. Branje (a) ustreza prvemu delu besedila, ki je ocena televizijske drame Kajnovi znamenje in odnosov – njenih diagonal – med junaki. Branje (b) pa priteguje oceno samostojne kulturne oddaje *Diagonale*. Naslov torej po branju razumemo kot napoved ocene dveh, med seboj dejansko neodvisnih televizijskih oddaj: O drami in njenih diagonalah in o oddaji *Diagonale*. Prezapleteno.

V oklepaju je lahko tudi neskladenjski vprašaj, ki se sredi besedila mora pisati v oklepaju (gl. SP 1990: 28, § 273):

46. *Sodobna (?) učila* (D, 19. 11. 71, 5).

3.2 Narekovaj

3.2.1 Narekovajni naslovi

Nastopajo skladenjski bodisi dvojni in enojni dvovišinski (spodaj – zgoraj), v novejši tiskarski tehniki pa samo dvojni srednji narekovaji. Razlika med dvojnimi (pogostejšim) in enojnim narekovajem je za obdobje, iz katerega je več kot polovica gradiva, tj. 70. leta, bolj ali manj naključna, s tem da je pri enojnem narekovaju vidna težnja po grafičnem uravnoteženju s kratkimi besedami, ki so v enojnem dvovišinskem narekovaju, npr. 'vrh', 'da', 'ne' in 'i' (*Pika na 'i'*). V tem obdobju je pogostnost narekovajev velika, v 80. in 90. letih pa je znatno upadla. Glede na določila SP 1990 (55–65) se narekovaji v naslovih ujemajo z določili, da narekovaj zaznamuje: (a) dobesedni navedek premege govora ali navedenega (citiranega) besedila, (b) poseben pomen, položaj ali vrednost posamezne besede ali besedne zveze, (c) naslov podjetja, ustanove /.../, kadar ga (zlasti na začetku povedi) brez narekovajev ne bi spoznali kot lastno ime.

V naslovih je to videti takole:

(a) Dobesedni navedek ali navedek sploh je brez spremnega stavka in zato je med narekovaji celoten naslov. Vir navedka oziroma pojasnilo o tem, zakaj je naslov v narekovajih, je lahko v podnaslovu ali sinopsisu, najpogosteje pa v besedilu ob – prav tako v narekovajih – ponovljenih besedah iz naslova, npr.

47. »*Velike zahteve*« / P: Po besedah generalnega sekretarja UNCTAD Guerere bo prišla LR Kitajska v. Santiago z »velikimi zahtevami« (D, 5. 4. 74, 5).

48. »*Surov pritisk*« / Sinopsis: /.../ Resnični napredek na pogajanjih pa bodo dosegli, ko bo južnovietnamska vlada prenehala »surovo pritiskati na politične sile in vse družbene plasti v Vietnamu«. (D, 4. 8. 72, 1).

49. »*Dve plati medalje*« / Besedilo: /.../ Na marčnem kongresu sindikatov so poudarili, da ne gre zanemarjati ne enega ne drugega, saj sta to dve plati iste medalje (D, 14. 6. 72, 10).

Narekovajni naslov je lahko prirejen, ne dobesedni navedek, narekovaji dajejo podatek o tem, da poved ni mnenje, ocena, stališče avtorja sporočila ali uredništva:

50. »*Ploden obisk*« / P: Sajad Marei je na tiskovni konferenci izjavil, da je zadovoljen z obiskom v Jugoslaviji (podčrtal T. K., D, 2. 3. 73, 20).

(b) Določilo o posebnem položaju ali vrednosti besed v narekovajih zajema bolj ali manj ekspresivne ali pogovorne frazeologeme ali prenesene pomene, o katerih tvorec meni, da mora na njihovo stilno zaznamovanost opozoriti. Pravzaprav gre za avtorjevo opravičilo bralcu zaradi drugačne, nemara neprimerne rabe besede:

51. »*Grešni kozel*« *bo sam prišel* / P: Bivši svetnik Pentagona Ellsberg se bo danes predal policiji (D, 28. 6. 71, 1); *Kdo naj »reže kruh« socialno ogroženim* (D, 26. 6. 71, 2); *Več čez »veliko lužo«* (D, 16. 11. 71, 7); *Ujeli »težko ribo«* / P: V priporu Alojz Kropar iz Milj pri Kranju – Na njegovem domu našli številne najrazličnejše ukradene predmete (D, 24. 2. 71, 6); *Povodnji »jedo« pridelek*

(D, 8. 7. 72, 2); *Kako bi pokojnine »strigli«* (D, 15. 8. 72, 1); *Tanaka »pristal«* (D, 26. 1. 72, 1); *Na »zeleni fronti«* / P: V Ljudski republiki Kitajski poteka velika kampanja, ki naj bi že enajstič zapored prinesla dobro žetev (D, 28. 4. 72, 5); *»Vroči« vikend* / P: Na Severnem Irskem so bili v soboto in nedeljo številni spopadi, ki so zahtevali 8 mrtvih in 17 težko ranjenih (D, 16. 5. 72, 5). Narekovaji opozarjajo na drugačen pomen besede, ki ga zaradi kratkosti naslovnega sobesedila sicer ne bi mogli takoj razbrati:

52. *Odklonili so »žabe«* / P: Podjetje LIV iz Postojne ni prevzelo montaže Tomosovih »žab« /.../ (D, 22. 12. 71, 1); *Kriza v hiši »hroščev«* / P: Odstopil generalni direktor avtomobilskega giganta v Wolfsburgu (D, 15. 9. 71, 1); *Zakaj je padel »kurir«?* / P: Pilot šolskega letala iz Tuzle pravi, da je odpovedal del motorja (D, 8. 7. 72, 3).

Poseben položaj ali vrednost besede ali besedne zveze ima v narekovajnih naslovih zelo pogosto ironični pomen; narekovaji so enakovredni – tudi ironično rabljenemu – frazeologemu *tako imenovan*:

53. *Manj »pomot«* / P: ZIS je sprejel pojasnilo odloka o zamrznjenju cen, s katerim naj bi odpravili vrsto nevzdržnih nepravilnosti (podč. T. K., D, 10. 2. 72, 2); *»Moški poklici« za ženske* / P: Kaj je povedala anketa med dekleti: so tako imenovani moški poklici utemeljeni ali pa gre le za okorele predsodke? (D, 16. 9. 71, 7); *Kdo so »bogati« občani?* (D, 20. 6. 72, 7); *Izraelci »delajo« v Libanonu* / P: Nadzirajo ceste in železnice ter pregledujejo osebne izkaznice (D, 10. 7. 72, 1).

V narekovajih sta tudi citatni *da* in *ne* kot pritrjevalna in nikalna členka, ki imata poseben pomen izrečenega soglasja/nesoglasja pri pomembnejših odločitvah, referendumih ipd. Brez narekovajev bi bil naslov s tema členskoma nejasen v izpustnih naslovih:

54. *»Da« za prispevek šolam* (D, 16. 5. 72, 16); *»Da« v Slovenj Gradcu* (D, 27. 6. 72, 3); *Mariborski »da«* (D, 20. 6. 72, 1); *»Da« na Dunaju* (D, 7. 7. 72, 20); *»Ne« sovražniku* (D, 14. 8. 72, 1).

(c) Naslov podjetja, ustanove in sploh besed, ki jih brez narekovajev ne bi razumeli kot lastna imena:

55 *»Kraljica« mirno plove* / P: Queen Elisabeth« nadaljuje z vožnjo – Bombe podtaknjene? (D, 10. 5. 72, 1); *»Baltik« okužen s kolero?* / P: Poljsko lahko zadržali v karanteni /.../ (D, 8. 9. 71, 1); *»Bohor« se obnavlja* / P: Mestinjški »Bohor« bo temeljito obnovil obrat (D, 29. 8. 72, 9); *»Vegi« zbrisani dolgovi* (D, 8. 7. 72, 2); *Julija »Venera 8« na cilju* (D, 28. 4. 72).

4 Izpustno ločilo tropičje

4.1 Naslovi okrajšanih povedi

Nadnaslovi iz izpustnim ločilom tropičje (trema pikami) niso pravi izpustni naslovi (Korošec 1990), ampak naslovne okrajšave. So dveh vrst. Prva so okrajšave frazeologemov, se pravi, da je izpuščen znani del:

56. *Vrana vrani...* (D, 26. 4. 74, 7); *Ni vse zlato...* (D, 10. 12. 70, 2).
Tropičje pomeni zamolk ali nakazuje nedokončanost:
57. *Direktor je odšel...* (D, 11. 7. 72, 7); *Zabeleženo...* (rubrični naslov, od 1989–90).

Literatura

- Herman, B., (1969): Klicaj v stavkih brez velelnika. JIS 3, 74–76.
Jančič, Z., (1981): Oglas naš vsakdanji (6), Vrste naslovov, Media marketing (november), str. 5.
Korošec, T., (1976): Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila (dissertacija). Ljubljana, 507–509.
---, (1977): K tipologiji časopisnih naslovov. SRL 25, 1, 22–54.
---, (1990): Izpustni časopisni naslovi. SRL 38, 4, 341–349.
Slovenski pravopis (1990): 1. Pravila, ur. odb. J. Toporišič et. al. Ljubljana
Toporišič, J., (1984): Slovenska slovnica, Maribor.

SUMMARY

Punctuation employed in the headlines of Slovene daily newspapers has so far not been analyzed at greater length. Some orthographic codifications (*Slovenski pravopis*, 1990) include examples that are, or purport to be, newspaper headlines. Interrogation and exclamation marks were included in an analysis of one thousand leading-article headlines (Korošec 1967). Now a sufficiently detailed analysis has been made which in a sense complements the Slovene orthographic standard and may also be found useful for didactic purposes, e. g., in the teaching of reportorial stylistics.

Punctuation marks are one means of enabling words, phrases, one-clause and even (rarely) two-clause sentences to perform a special communicative role: to be a headline. At the same time it is this very role that bars the employment of certain punctuation marks, e. g., of the syntactical full stop, almost *in toto* of the syntactical comma or semicolon, and indeed *in toto* of the nonsyntactical comma, semicolon and closing parenthesis (that is the "waxing curve" used as an independent punctuation mark rather than as the second member of a pair of round brackets).

Stylistic markedness of newspaper headlines consists, *inter alia*, in whether the rules for the occurrence of certain punctuation marks in headlines are respected or not. This (dis)respect is what bestows upon newspaper headlines different degrees of markedness, ranging from stylistic neutrality to pronounced expressivity. One may say that punctuation marks in headlines carry out not only their primary role of interpunction, of an orthographic standard, but also a secondary role, the "headline" role, that includes their possibly being omitted from a headline. A diminution of the former role and an enhancement of the latter intensifies the markedness aimed toward an effect. According to the relative degree in which the secondary ("headline") role of punctuation marks is brought to the foreground, punctuation marks fall into four categories, the first category representing the highest and the fourth the lowest degree of headline-specific punctuation: (1) major punctuation marks:

interrogation mark, exclamation mark; (2) minor punctuation marks: colon, dash; (3) pairs of punctuation marks: brackets (parentheses), quotation marks; (4) elliptical punctuation marks: suspension points.

Newspaper headlines with punctuation marks are in the present analysis treated under the term "punctuated headlines". Their classification and description are attempted, the individual types are assigned technical terms, and extensive exemplification is provided.

The following types of punctuated headlines are dealt with: 1 Major punctuation marks, 1.1 Interrogation mark, 1.1.1 Interrogation-mark headlines (HQ+) = Slovene (NV+), 1.1.1.1 Verbless interrogation-mark headlines (HQ+)nv = (NV+)ng, 1.1.1.2 Verbal interrogation-mark headlines (HQ+)v = (NV+)g, 1.1.2 Clearcut interrogation-mark headlines (Q+) = (V+), 1.1.3 No-interrogation-mark headlines (Q-) = (V-), 1.2 Exclamation mark, 1.2.1 Exclamation-mark headlines (HE+) = (NK+), 1.2.1.1 Verbless exclamation-mark headlines (HE+)nv = (NK+)ng, 1.2.1.2 Verbal exclamation-mark headlines (HE+)v = (NK+)g, 1.2.2 Clearcut exclamation-mark headlines (E+) = (K+), 1.2.3 No-exclamation-mark headlines (E-) = (K-), 2 Minor punctuation marks, 2.1 Colon, 2.1.1 Direct speech headlines, 2.1.2. Statement headlines, 2.1.3 Abridged announcement headlines, 2.1.4 Outcome headlines, 2.1.5 Score headlines, 2.2 Dash, 2.2.1 Statement headlines, 2.2.2 Headlines with dashed-apart items, 2.2.3 Headlines with dashed-together items, 3 Pairs of punctuation marks (two-part punctuation marks), 3.1 Parentheses (round brackets), 3.1.1 Bracketed item headlines 3.2 Quotation marks, 3.2.1 Headlines (with one item) in quotation marks, 4 Elliptical punctuation marks, 4.1 Unfinished sentence headlines.